

harmaalepistä emmekä »harmaistalepistä».

Suomen kielessä on nykyisin kolmenlaisia adjektiivialkuisia yhdyssubstantiiveja: 1) sellaisia, joiden perusosa (= substantiivi) ja määriteosa (= adjektiivi) taipuvat, 2) sellaisia, joiden perusosa taipuu mutta määriteosa ei, ja 3) sellaisia, joiden perusosa taipuu mutta määriteosa saattaa taipua tai olla taipumatta.

Ensimmäistä tyyppiä ovat esimerkiksi monet *iso-*, *musta-*, *nuori-*, *oma-*, *pitkä-*, *uusi-* ja *vanha-*alkuiset substantiivit. Luemme *isostavihasta*, opiskelemme *mustalakirjalla*, suremme emännättömiä *nuoriaisäntiä* ja valitamme *vanhanpiianveroa*; kalastamme *pitkälläsiimalla* ja vakuutamme veroilmoituksemme tiedot oikeiksi kunnian ja *omantunnon* kautta.

Myös useimmat adjektiivialkuiset paikannimet ovat alkuosaltaan taipuvaa tyyppiä. On taivutettava ja kirjoitettava esimerkiksi *Isossakyrössä*, *Uudessakaupungissa*, *Uudellamaalla* ja Helsingin *Vanhassakaupungissa*; *Isossa-Britanniasa*, *Tyynellämerellä* ja *Vähässä-Aasiassa*.

Enemmän suomen kielessä on kuitenkin toisen tyyppin yhdyssubstantiiveja, siis niitä, joiden adjektiivialku ei taivu. Muutamat adjektiivit — esimerkiksi *hapan*, *raaka*, *vajaa* ja *vapaa* — eivät yhdyssanan alkuosana koskaan taivu. Niinpä syömme *hapankorppuja*, emme »happamiakorppuja», puhumme *raakaöljyn* (emme »raa'anöljyn») hinnasta, olemme huolissamme *vajaatyöllisyydestä* (emme »vajaastatyöllisyydestä») ja katselemme *vapualuistelua*, emme »vapaataluistelua». Yleensä myös *-ut-* ja *-yt-*loppuiset adjektiivit ovat yhdyssanan alkuosina taipumattomia. Kirjoitamme *kevytmaidon*, *lyhytohjelman*, *ohutsuolen* ja *pehmytosan* yhteen adjektiivia taivuttamatta.

Alkuosaltaan taipumattomat yhdyssubstantiivit ovat lisääntymässä. Viime vuosilta on runsaasti mm. *kuiva-*, *kylmä-*, *suora-*, *tuore-* ja *valmis-*alkuisia tämän tyyppin sanoja, sellaisia kuin esimerkiksi *kuivamuste*, *kylmälaukku*, *suoramainonta*, *tuorejuusto* ja *valmisvaate*. Vallankin eri-

Omastatunnosta omatuntoon?

Moni kielenkäyttäjä luulee, että yhdyssanan alkuosan sijamuoto ei voi olla muu kuin taipumaton nominatiivi. Näin ei asia kuitenkaan ole. Sentyypiset sanat kuin *eläkkeellejäänti*, *jätteidenkaato*, *sairaalassäoloaika* ja *uudelleenjärjestely* kirjoitetaan yhteen, vaikka niiden alkuosana on muu sija kuin nominatiivi. Oma kiintoisa ryhmänsä sanan alkuosan taipumisen kannalta ovat adjektiivialkuiset yhdyssubstantiivit.

Adjektiivialkuiset yhdyssubstantiivit ovat syntyneet taipuvan attribuutin ja pääsanan liitosta. Voisi arvailla, että esimerkiksi sanaparilla *harmaa leppä* on aluksi kuvattu vaaleanharmaakuorista, harmahtavalehtistä leppää erotukseksi ruskeakuorisesta, tummanvihreälehtisestä tervalepistä. Myöhemmin sanaparista on tullut tietyn kasvilajin nimi; se on vakiinnutettu oppisanaksi eli termiksi. Sanaliitto on muuttunut yhdyssanaksi, ja yhdyssanan alkuosa on muuttunut taipumattomaksi: nykyisinhän puhumme

tyisalojen termit tuntuvat hakeutuvan tähän tyyppiin. Lintutieteilijä puhuu mieluummin *isokäpylinnusta* ja *mustarastaasta* kuin *isostakäpylinnusta* ja *mustatarastaasta*, vaikka Nykysuomen sanakirjan mukaan adjektiivialun taivuttaminen olisi mahdollista. Lääkärille ovat tuttuja *paksu-* ja *tyhjäsuolen* nimitykset juuri tässä taipumattomassa asussa ja insinöörielle vaikkapa *hieno-* ja *kovabetoni* niin ikään alkuosaltaan taipumattomina sanoina.

Sanojen termistytminen ja runsas käyttö jollakin erityisalalla vaikuttavat ilmeisesti siihen suuntaan, että alkuosa mielellään vakiinnutetaan taipumattomaksi. Adjektiivin ja substantiivin yhteen kirjoittaminen jo tietysti ilmaisee, ettei ole kyseessä mikä tahansa tilapäinen attribuutin ja pääsanan liitto, mutta varsinkin kuulijalle, joka ei kirjoitusasua näe, tämän tiedon varmistaa ja selventää se, että adjektiivialku jätetään taivuttamatta.

Oma yhdyssubstantiivityyppinsä ovat vielä sentapaiset sanat kuin esimerkiksi *harmaasuolaus*, *kuivatistlaus* ja *kuumasaumaus*. Näiden sanojen jälkiosana ei ole aivan tavallinen substantiivi, vaan verbistä muodostettu teonnimi: *suolaus*, *filmaus* jne. *Harmaasuolaus* ei ole merkitykseltään 'harmaata suolausta' vaan 'lihan suolaamista pelkällä suolalla, niin että sen väri muuttu harmaaksi'. *Kuivatistlaus* on jähmeän aineen — ei nesteen — tistlausta: siitä alkuosa *kuiva*. *Kuumasaumaus* puolestaan on materiaalin saumaamista sitä kuumentamalla.

On ymmärrettävää, etteivät tällaisten sanojen määriteosat noudata taivutukseltaan perusosien sijaa ja lukua, kun kerran osien suhde ei ole attribuutin ja pääsanan suhde. Rinnalla onkin usein sentyyppinen verbi kuin *harmaasuolata*, *kuivatistlata*, *kuumasaumata*. Tällaiset yhdysverbit ovat nykyisin kovasti lisääntymässä, ja samaa vauhtia karttuu tietysti vastaavien adjektiivialkuisten teonnimien joukko.

Mutta vaikka alkuosaltaan taipumattomat yhdyssubstantiivit olisivatkin kie-

len erityisaloilla enenemässä, ei ole mitään syytä kiirehtiä tätä kehitystä. Kun monet adjektiivialkuisista substantiiveista ovat vankasti vakiintuneet alkuosaltaan taipuviksi, niitä on viisainta käyttää sellaisina. Voimme siis edelleen näyttää *pitkäänenä*, ostaa *hienoasokeria*, puhua *isostajaosta* ja käydä kirkossa *pitkänäperjantaina*.

RAIJA LEHTINEN

N